HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS
O SLOVENSKÝCH
NÁRODNÝCH DEJINÁCH

VYDÁVA
MATICA SLOVENSKÁ
MARTIN

ROČNÍK 32
2022 ČÍSLO 1

Redakčná rada/Redaktionsrat/Editorial Board:
HEDr. Ľuboslav Hromjak, PhD.; prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.; prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.;
PhDr. Pavol Madura; doc. Mgr. Pavol Matula, PhD.; doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc.;
PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD.; doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc.; doc. Mgr. Ivan Petranský, PhD.;
doc. Mgr. Ondrej Podolec, PhD.

Predsedníčka/Vorsitzende/President of Board: prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc.

Čestní členovia/Ehrenmitglieder/Honorary Members:
prof. PhDr. Milan Stanislav Ďurica; prof. PhDr. Matúš Kučera, DrSc.; doc. František Vnuk

Vydáva Matica slovenská, P. Mudroňa č. 1, 036 01 Martin. IČO: 00179027, DIČ: 2020631 23 v Slovenskom historickom ústave Matice slovenskej v spolupráci s Historickým odborom Matice slovenskej
Published by Matica slovenská

Šéfredaktor/Chefredakteur/Editor-in-Chief: PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD.

Adresa redakcie/Anschrift der Redaktion/the adress of the editorial Office:
Redakcia Historického zborníka
Slovenský historický ústav MS
Grösslingová 23, 812 51 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: peter.mulik@matica.sk

Historický zborník 32, jún, č. 1/2022
Almanach für Geschichte 32, Juni, N. 1/2022
Alamanac for History 32, June, No. 1/2022

Evidenčné číslo/Registration Number 4010/10

Rozširuje/Distributed by
Matica slovenská
P. Mudroňa č. 1
036 01 Martin
Tel.: 0918 904 931
e-mail: periodika@matica.sk
www.matica.sk

Grafický návrh obálky/Graphic design of the cover: Jozef Siekel
Grafická úprava vnútra/Graphic layout: Martin Kurhajec
Jazyková redaktorka: Ing. Janka Farkašová
Preklad do anglického jazyka/Translation into English: Mgr. Michal Vongrej
Preklad do nemeckého jazyka/Deutsche Übersetzung: Mgr. Gabriela Hamranová

Historický zborník vychádza ako vedecké recenzované periodikum dvakrát ročne.
Wissenschaftliches Periodikum Almanach für Geschichte erscheint zweimal jährlich. Inlands- und Auslandsvertrieb, Bestellungen und Abonnement durch den Verlag der Matica slovenská, G. m. b. H.
Scientifical Periodicum The Almanac for History is published twice a year. Distributed, domestic and foreign orders subscribtions accepted by the Matica slovenská Publishing House, LtD.

© Matica slovenská, Martin 2022

Vytlačila Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany

EV 4010/10
ISSN 1335-8723
EAN 9771335872006 21

OBSAH

ŠTÚDIE

Hospodárske podniky a spolky Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1941
Ján Tkáč 13

Poľnohospodárstvo v období Slovenskej republiky (1939 – 1945)
na príklade okresu Hnúšťa
Patrik Beňuš 36

Prvé tajné biskupské vysviacky na Slovensku
Róbert Letz 58

Súdny proces a obhajoba ministra financií prvej Slovenskej republiky JUDr. Mikuláša
Pružinského pred Národným súdom v októbri a novembri 1947
Karol Fremal 82

Ústava ČSSR z roku 1960 a slovensko-české ústavné vzťahy 1960 – 1992
Bruno Čanády 106

MATERIÁLY

Historizmus Mikuláša Dohnányho. 170 rokov od smrti významného štúrovca
Pavol Parenička 145

Prípravy na mierovú zmluvu s Maďarskom a tvorba štátnych hraníc ČSR
Bruno Čanády 157

Cisár Karol I. (IV.) Habsburský a jeho úsilia o mier a federalizáciu monarchie
Stanislav Žlnay 187

Ústredie slovenských ochotníckych divadiel za pôsobenia Henricha Barteka
– pestovateľa javiskovej reči
Július Lomenčík 204

DOKUMENTY

Arizácia Cinkografie Horský v Žiline Maticou slovenskou
Zdenko Tkáč 215

Spomienky na poslanca Snemu Slovenskej republiky Pavla Čarnogurského
z čias konca vojny
Oľga Slivková 219

Ukrajinskí utečenci na Slovensku v roku 1944
Róbert Letz 235

MEDAILÓNY

Za prof. PhDr. Júliusom Bartlom, CSc.
Róbert Letz 241

K stému výročiu narodenia Michala Potemru
Radoslav Žgrada 244

Archivárka hlavného mesta Bratislavy PhDr. Anna Buzinkayová (1952 – 2022) odišla do večnosti
Peter Mulík 247

RECENZIE
HRUBOŇ, Anton a kol. *Fašizmus náš slovenský.* Bratislava : Premedia Group, s. r. o., 2021. 310 s. ISBN 978-80-8159-811-1.
Rudolf Maník 253
KRAJČÍR, Lukáš a kol. *Rok 1919 a Slovensko – Sondy do kľúčových udalostí, inštitúcií, orgánov a osobností.* Martin : Matica slovenská, 2021. 250 s. ISBN 978-80-8128-273-7.
Zdenko Tkáč 259
ŠTENPIEN, Erik – SVATUŠA, Ivan (eds.). *100 rokov Trianonskej zmluvy – diplomacia, štát a právo na prelome storočí.* Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach [vyšlo online], 2021, 340 s. ISBN 978-80-574-0040-0 (e-publikácia).
Radoslav Žgrada 261

Zoznam autorov 267

INHALT

STUDIEN

Die Wirtschaftsunternehmen und die Vereine der Slowaken in Vojvodina in Jahren 1918 – 1941
Ján Tkáč 13
Agrarwirtschaft in der Zeit der Slowakischen Republik (1939 – 1945) am Beispiel vom Bezirk Hnúšťa
Patrik Beňuš 36
Die ersten geheimen Weihen der Bischöfe in der Slowakei
Róbert Letz 58
Prozess gegen den Finanzminister der ersten Slowakischen Republik Judr. Mikuláš Pružinský vor Nationalgericht im Oktober und November 1947 und seine Verteidigung
Karol Fremal 82
Verfassung der ČSSR von 1960 und die slowakisch-tschechischen Verfassungsbeziehungen 1960 – 1992
Bruno Čanády 106

MATERIALIEN

Historie von Mikuláš Dohnány. 170 Jahre seit dem Tod eines bedeutenden Vertreters der Štúr-Nationalen Bewegung
Pavol Parenička 145
Vorbereitungen auf den Friedensvertrag mit Ungarn und die Festsetzung der Staatsgrenzen der ČSR
Bruno Čanády 157
Der Kaiser Karl von Habsburg, der I. (IV.), und seine Bemühung um Frieden und Föderalisierung der Monarchie
Stanislav Žlnay 187
Die Zentrale für die slowakischen Laientheater während des Wirkens Heinrich Barteks, eines Experten für Kultivierung der Bühnensprache
Július Lomenčík 204

DOKUMENTE

Arisierung von Cinkografia Horský in Žilina auf Matica slovenská
Zdenko Tkáč 215
Die Erinnerungen an den Abgeordneten im Parlament der Slowakischen Republik Pavol Čarnogurský in der Zeit des Kriegsendes
Oľga Slivková 219
Ukrainische Flüchtlinge in der Slowakei im Jahre 1944
Róbert Letz 235

MEDAILLONE

Zum Tod des Professors PhDr. Július Bartl, CSc.
Róbert Letz 241
Zum 100. Jahrestag der Geburt von Michal Potemra
Radoslav Žgrada 244
Archivarin der Hauptstadt Bratislava PhDr. Anna Buzinkayová (1952 – 2022)
ist in die Ewigkeit gegangen
Peter Mulík 247

REZENSIONEN

HRUBOŇ, Anton a kol. *Fašizmus náš slovenský. (Faschismus, unser slowakischen.)* Bratislava : Premedia Group, s. r. o., 2021. 310 s. ISBN 978-80-8159-811-1.
Rudolf Maník 253
KRAJČÍR, Lukáš a kol. *Rok 1919 a Slovensko – Sondy do kľúčových udalostí, inštitúcií, orgánov a osobností. (Das Jahr 1919 und die Slowakei – Sondierungen der Schwerpunktereignisse, Institutionen, Behörden und Persönlichkeiten.)* Martin : Matica slovenská, 2021. 250 s. ISBN 978-80-8128-273-7.
Zdenko Tkáč 259
ŠTENPIEN, Erik – SVATUŠA, Ivan (eds.). *100 rokov Trianonskej zmluvy – diplomacia, štát a právo na prelome storočí. (100 Jahre des Vertrags von Trianon – Diplomatie, Staat und Recht um die Jahrhundertwende.)* Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach [on line herausgegeben], 2021, 340 S. ISBN 978-80-574-0040-0; (e-Publikation).
Radoslav Žgrada 261

Liste der Autoren 267

CONTENTS

STUDIES

Commercial Undertakings and Associations of Slovaks in Vojvodina in 1918–1941
Ján Tkáč 13
Agriculture During the Slovak Republic (1939–1945) by Way of the Example of Hnúšťa District
Patrik Beňuš 36
First Secret Episcopal Ordinations in Slovakia
Róbert Letz 58
Trial and Defence. Minister of Finance of the First Slovak Republic, JUDr. Mikuláš Pružinský, Before the National Court in October and November 1947
Karol Fremal 82
The Constitution of the Czechoslovak Socialist Republic of 1960 and Slovak-Czech Constitutional Relations in 1960–1992
Bruno Čanády 106

MATERIALS

Mikuláš Dohnány's Historicism. 170 Years Since the Death of a Prominent Štúr's Group Member
Pavol Parenička 145
Preparations for Peace Treaty with Hungary and Demarcation of Czechoslovak State Borders
Bruno Čanády 157
Emperor Charles I of Austria (Charles IV) and His Peace and Monarchy Federalization Efforts
Stanislav Žlnay 187
Central Office of Slovak Community Theatres During the Active Working Days of Henrich Bartek—the Cultivator of Stage Diction
Július Lomenčík 204

DOCUMENTS

Aryanization of Cinkografia Horský in Žilina by Matica Slovenská
Zdenko Tkáč 215
Memories of Pavol Čarnogurský, Member of the Assembly/Diet of the Slovak Republic, from the End of the War
Oľga Slivková 219
Ukrainian Refugees in Slovakia in 1944
Róbert Letz 235

PORTRAITS

Obituary of Prof. PhDr. Július Bartl, CSc.
Róbert Letz 241
On the 100th Anniversary of the Birth of Michal Potemra
Radoslav Žgrada 244
Archivist of the Capital City of Bratislava PhDr. Anna Buzinkayová (1952 – 2022) left in eternity
Peter Mulík 247

RECENZIE

HRUBOŇ, Anton a kol. *Fašizmus náš slovenský. ["Our Slovak Fascism"].* Bratislava : Premedia Group, s. r. o., 2021. 310 s. ISBN 978-80-8159-811-1.
Rudolf Maník 253
KRAJČÍR, Lukáš a kol. *The Year 1919 and Slovakia—Probes into Key Events, Institutions, Authorities and Personalities* Martin : Matica slovenská, 2021. 250 s. ISBN 978-80-8128-273-7.
Zdenko Tkáč 259
ŠTENPIEN, Erik – SVATUŠA, Ivan (eds.). *100 rokov Trianonskej zmluvy – diplomacia, štát a právo na prelome storočí. (100 years of the Treaty of Trianon – diplomacy, state and law at the turn of the century.)* Košice : Pavel Jozef University Šafárika v Košiciach [published online], 2021, 340 p. ISBN 978-80-574-0040-0 (e-publication).
Radoslav Žgrada 261

List of Authoren 267

Poľnohospodárstvo v období Slovenskej republiky (1939 – 1945) na príklade okresu Hnúšťa

Patrik Beňuš

Hospodárstvo z historického hľadiska bolo a aj v súčasnosti je jedným zo základných pilierov existencie štátneho zriadenia, ktoré dokáže ovplyvniť smerovanie a prosperitu krajiny v celosvetovom meradle. Vývoj hospodárstva okrem vplyvu na rozvoj ekonomiky, diplomacie, vedy, infraštruktúry, priemyslu a iných odvetví pôsobí aj na rozvoj sociálnych pomerov obyvateľstva v štáte. Cieľom príspevku je poukázať na hospodársku situáciu v poľnohospodárskom sektore v období prvej Slovenskej republiky a zároveň aj na najmenej preskúmané historické obdobie v regionálnych dejinách v severnej časti Rimavskej doliny. V príspevku sa zameriavame na zmapovanie odvetví poľnohospodárskeho sektora, ktoré sa nachádzali v katastrálnom obvode okresu Hnúšťa a ich význam pre poľnohospodársku produkciu na území južného Slovenska. Príspevok je syntézou dostupných odborných a archívnych prameňov, ktoré viedli k hlbšiemu skúmaniu vybranej problematiky.

Poľnohospodárska situácia v prvej Slovenskej republike

Odstúpením južných území po Viedenskej arbitráži prišlo územie Slovenska o veľké množstvo priemyselných a poľnohospodárskych podnikov. Z celkovej rozlohy územia Slovenska 3 677 393 ha bolo ornou pôdou 1 168 380 ha. Odstúpením južných častí stratila krajina 1/3 poľnohospodársky využiteľnej pôdy.[1] Slovensko prišlo o 47,8 % pšeničnej plochy, 28 % ražnej plochy a 76 % kukuričnej plochy.[2] Zo živočíšnej časti prišlo Slovensko o 30 % koní, 23 % hovädzieho dobytka, 24 % ošípaných a okolo 32 % oviec. Rovnako tak prišlo o poľnohospodárske podniky ako mlyny, cukrovary či liehovary.

Najviac však utrpeli českí a slovenskí kolonisti, ktorí mali svoje pozemky už v tom čase na maďarskom území a museli svoje majetky opustiť a požiadať o pomoc Československú republiku. Väčšina obyvateľov ušla z obavy pred možnou perzekúciou z maďarskej strany, ktorú si Slováci pamätali ešte z čias Rakúsko-Uhorska.[3]

Strata najúrodnejších častí krajiny zapríčinila problémy s nedostatkom poľnohospodárskych výrobkov, reakciou bolo rozšírenie štátno-monopolistických opatrení. Prioritou novovzniknutého Slovenského štátu bolo zabezpečiť dostatok potravinových zásob

[1] BAUCH, V. *Poľnohospodárstvo za Slovenského štátu*, s. 51.
[2] MITÁČ, J. *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938 – 1945*, s. 219.
[3] MIČKO, P. *Hospodárska politika Slovenského štátu*, s. 145.

pre domáci trh a zároveň dodržať *Ochrannú zmluvu*, v ktorej bolo Slovensku určené exportovanie produktov rastlinnej a živočíšnej výroby do Nemecka.[4]

Na zvýšenie poľnohospodárskej produktivity mala slúžiť pozemková reforma. Reforma mala nadviazať na pozemkovú reformu v prvej Československej republike[5] a zároveň sa mala rozšíriť o prerozdelenie židovskej pôdy. V júni 1939 vyšlo vládne nar. č. 147/39 o nútenom súpise židov a židovskej pôdy.[6] Zákon o pozemkovej reforme bol prijatý 22. februára 1940 pod číslom 46.[7] Zákon dal štátu právomoc vykupovať poľnohospodárske majetky s veľkosťou nad 50 ha so súhlasom vlastníkov. Bez súhlasu vlastníka mohol štát nadobudnúť hospodárstva židov[8], vlastníkov, ktorých pôda bola dlhodobo neobrábaná, a bývalých predstaviteľov už v tom čase zaniknutej Československej republike. Zákon bol tiež namierený proti maďarským vlastníkom pôdy, čo malo slúžiť ako recipročné opatrenie, ktoré malo ochrániť slovenských občanov vlastniacich svoje pozemky a majetky v Maďarsku.[9]

K ďalšiemu zaberaniu poľnohospodárskej pôdy prispeli aj protižidovské opatrenia, ktoré boli prijaté v júli 1940. Výslednom opatrení bolo vylúčenie židov z hospodárskeho života a zároveň odobratie židovskej pôdy nabralo charakter úplnej arizácie. Nariadením vlády z mája 1941 boli židovské poľnohospodárske majetky poštátnené, čím sa vylúčila akákoľvek finančná kompenzácia za privatizovanie pôdy.

Po skonfiškovaní dôležitých parciel pôdy pre poľnohospodárstvo nasledovalo zameranie sa na rozširovanie poľnohospodárskej produkcie. Išlo o rozšírenie parciel obrábanej pôdy a sadbu nových kultúrnych plodín pomocou moderných pestovateľských poznatkov.[10]

Ďalšie rozširovanie poľnohospodárskej produkcie malo zabezpečiť odstránenie starých hospodárskych návykov. V júli 1940 vyšiel zákon č. 172, ktorým bol zakázaný trojpoľný systém a zákaz pasenia zvierat na pôde, ktorá ležala úhorom, pretože sa mala zorať a použiť na sejbu. Týmto spôsobom sa orná pôda rozšírila o 51 000 ha.[11]

Pomoc od štátu dostali roľníci vo forme prídelu sadbových plodín a to najmä zemiakov, olejnín, technických plodín a kukurice. Rovnako prichádzala finančná podpora na rozširovanie živočíšnej výroby. Neúspechom sa stala podpora používania priemyselných hnojív, pretože roľníci uprednostňovali zaužívané prírodné hnojenie pôdy. Dosiaľ spomenuté štátne opatrenia zabezpečovali potrebnú potravinovú samobytnosť krajiny.

Od roku 1940 začala produktivita v živočíšnej výrobe rázne klesať. Dôsledkom bol nadmerný chov nekvalitných (menej produktívnych) plemien dobytka, ktoré chovali gazdovia hlavne pre svoju vlastnú spotrebu a zároveň pre ťažkú prácu na poliach či v lese.

---

[4] HRADSKÁ, K. *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 248.

[5] Delenie latifundií či veľkých hospodárstiev.

[6] MIČKO, P. *Hospodárska politika Slovenského štátu*, s. 214.

[7] HALLON, Ľ. – MIČKO, P. *Vzostup a pád hospodárskeho vývoja Slovenska 1942-1945*, s. 163.

[8] Na základe nútených súpisu židovskej pôdy z roku 1939 malo ministerstvo hospodárstva presnú rozlohu pozemkového vlastníctva, ktoré činilo 44 400 ha poľnohospodárskej a 57 000 ha lesnej pôdy.

[9] CAMBEL, S. *Slovenská dedina (1939 – 1944)*, s. 26-27.

[10] Technická vybavenosť hospodárstiev, nové agrárne postupy, priemyselné hnojivá a iné.

[11] HRADSKÁ, K. *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 252.

Situácia s produktivitou mliečnych výrobkov sa zlepšila tzv. podpornými akciami, ktoré štát zafinancoval v sume 100 000 000 Ks. Dôležité boli nákupy kvalitných plemien dobytka, finančné prostriedky na modernizáciu živočíšnej výroby, ako boli maštale, hnojiská a močové jamy. Štát rovnako poskytoval aj prídely krmiva. Modernizácia pomohla zvýšiť úroveň hospodárskych stredísk.[12] Štát zafinancoval hlavne rozšírenie chovu ošípaných, keďže ročne muselo byť z krajiny vyvezených 100 000 kusov do Nemecka. Väčšina obyvateľstva chovala šunkové plemená ošípaných a z toho dôvodu sa vyskytol problém s nedostatkom zásobovania masťou.[13]

Problémy so zásobovaním základnými potravinovými článkami sa vyskytli už v roku 1940. Príčiny, ktoré spôsobili problémy so zásobovaním, si môžeme sumarizovať v štyroch základných bodoch:

1. Vojenský zásah Nemecka na Balkáne. Od tohto momentu sa slovenská spoločnosť začala radikálne zásobovať potravinovými a priemyselnými článkami. Za toto enormné hromadenie potravinových zásob môže u ľudí stav tzv. vojnovej psychózy.
2. Vznik regulácie trhu s prechodom na vojenské hospodárstvo. Išlo o zákon č. 97 z 29. mája 1941, kedy mohla mať jedna rodina len 10 kg múky na mesiac. Následné „opatrenie určilo prídel múky na osobu, ktorým sa drasticky znížila denná dávka chleba na 220 gramov".
3. Prítomnosť nemeckých detí[14], ktorých počet bol v polovici roku 1941 cca 20 000.
4. Vojna proti Sovietskemu zväzu. Republika poslala do boja proti Sovietskemu zväzu vyše 50 000 mužov, ktorých bolo potrebné nutne zabezpečiť potravinovými článkami.[15]

Na základe spomenutých okolností a nemeckých požiadaviek boli potrebné zásahy štátu do ekonomiky z dôvodu zabezpečenia životných potrieb pre obyvateľstvo republiky. Slovensko muselo odovzdať 4/5 prebytkov, ktoré boli vyhradené na export do Nemecka. Vzájomné uspokojenie domáceho trhu a požiadaviek Nemecka si vyžiadalo problémy v zásobovaní, ktoré štát vyriešil ovládnutím výkupu, distribúcie, predaja, vývozu a dovozu poľnohospodárskych produktov.

V roku 1940 sa v prvej Slovenskej republike objavil problém s nedostatkom zásobovania chlebovej múky, tuku, mäsa, masti či cukru. Rapídny nedostatok potravinových článkov spôsobil zavedenie odberných knižiek, podľa ktorých každý občan dostal na prídel základné potravinové články. Následne v roku 1940 bolo vydané vládne nariadenie, ktoré zakazovalo hromadenie tovarov dennej potreby. Vydaná bola smernica, v ktorej bolo

---

[12] HRADSKÁ, K. *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 252.

[13] HRADSKÁ, K. *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 257.

[14] Erweiterte Kinderlandverschickung – vysielanie nemeckých mestských detí na prázdniny na vidiek. V 1. Slovenskej republike nastal výrazný pokles návštevníkov v cestovnom ruchu a rovnako tak aj ubytovaných hostí v hoteloch. Daný stav sa mal vyriešiť príchodom nemeckých detí, ale aj nemeckých vojakov z Balkánu.

[15] SCHVARC, M. Kam sa podela múka? Kríza v zásobovaní múkou v lete a na jeseň 1941 z pohľadu nemeckých úradovní na Slovensku. In *Lesk a tiene hospodárskeho rozvoja Slovenska v rokoch 1939-1941*, s. 336-337.

určené maximálne množstvo tovaru v jednej domácnosti: 3 kg ryže, 5 kg cukru, 1 kg kávy, 5 kg čokolády, 10 kg múky, 1,6 kg masti, 3 kg krupice a 6 kg strukovín.[16]

Zásobovacie opatrenia prevzala pod svoju správu Obilná spoločnosť pre Slovensko, ktorá riadila obchodovanie a distribúciu zásob obilia v celej republike. Od konca roku 1940 a začiatku roka 1941 začali preberať monopolné podniky funkciu cenovej regulácie domáceho trhu. V období rokov 1941 – 1943 sa sprísňovali kontroly produkcie obilia, počas ktorých boli prítomní aj mlatobní komisári. Následná regulácia trhu vyvolala u roľníkov veľkú nevôľu, preto prestali odovzdávať prebytky svojej úrody Obilnej spoločnosti a začali ich predávať na čiernom trhu.

Rovnako ako s obilím sa v roku 1941 vyskytli problémy so zásobovaním produktmi živočíšnej výroby. Z tohto dôvodu vznikol Slovenský poľnohospodársky zväz pre speňažovanie hospodárskeho zvieratstva a živočíšnych výrobkov, známy pod skratkou Slovpol.[17] Obchodovanie s mliečnymi výrobkami kontrolovali monopolné syndikáty[18].

Pre dôsledné riadenie hospodárstva štátom a zabezpečenie ekonomickej prosperity vznikli aj ďalšie inštitúcie riadeného hospodárstva, ktorými boli Cenový úrad, Ústredný úrad práce, Slovenská lesnícka a drevárska rada, Komisia pre dovoz a vývoz hospodárskych zvierat a živočíšnych výrobkov a pod.

Dňa 29. augusta 1939 bol zriadený Najvyšší úrad hospodársky. Poľnohospodársky odbor mal na starosti usmerňovanie príprav potravinových zásob a riadenie poľnohospodárskej produkcie. Priemyselná časť mala na starosti riadenie priemyselnej výroby. Zásobovací a sociálny odbor mal na starosti potravinové zásobovanie obyvateľstva.

Prijatím ústavného zákona z 5. júna 1942 bol zriadený Najvyšší úrad pre zásobovanie Najvyšší úrad hospodársky. Úlohou úradu bolo zásobovanie brannej moci, obyvateľstva a výrobných podnikov, ako aj úprava cien, miezd a platov. Úrad mal kompetencie aj v inštitúciách, ako boli Najvyšší hospodársky úrad, Cenový úrad a Ústredný úrad práce. Rovnako tak sa zriadila nová cenová politika na výkup poľnohospodárskych produktov.

Celková hospodárska situácia na území Slovenska sa výrazne zmenila v roku 1943. Rok 1943 môžeme považovať za kulminačný rok pre slovenské hospodárstvo, počas ktorého vyvrcholili investície do oblasti priemyslu, stavby železníc, vodných diel či elektrifikácie. Nemôžeme však opomenúť aj zmenu situácie na frontovej línii. Obrat na frontovej línii znamenal široké spektrum negatív pre slovenské hospodárstvo ako napr. obmedzenie zahraničného odbytu[19] a stagnácia vojnovej konjunktúry, maximálne nároky Nemecka na slovenské hospodárstvo[20], nedostatok surovinových zdrojov a hlavne priame ohrozenie Slovenska leteckými náletmi (bombardovanie rafinérie Apollo v júni 1944).[21]

---

[16] MIČKO, P. *Hospodárska situácia Slovenska v rokoch 1918 – 1945*, s. 104-105.

[17] MIČKO, P. *Hospodárska politika Slovenského štátu*, s. 152.

[18] „Spojenie firiem, ktoré zakladajú spoločnú ústrednú predajňu a strácajú voľnosť v obchodovaní.“ MIČKO, P. *Hospodárska situácia Slovenska v rokoch 1918 – 1945*, s. 44.

[19] Problémy v zahraničnom obchode sa začali rapídne prejavovať odpadnutím talianskeho trhu, nepredĺžením obchodných zmlúv s Bulharskom, Rumunskom a Švajčiarskom.

[20] Tzv. „drancovanie slovenského hospodárstva“: zvýšenie denného vývozu do Nemecka z 8 mil. Ks na 16 mil. Ks. Nemci žiadali po odpadnutí talianskeho trhu od Slovenska antimón, mangán a papier.

[21] BYSTRICKÝ, V. *Slovensko na konci druhej svetovej vojny*, s. 51.

Slovenské hospodárstvo bolo poznačené, okrem vojenských operácií v rámci Slovenského národného povstania, aj príchodom nemeckých vojsk, ktoré mali Povstanie potlačiť. Prijatie *Dohody o zásobovaní nemeckej armády na Slovensku* z 9. októbra 1944 znamenalo úplné ovládnutie slovenského hospodárstva. Dohoda bola nadradená nad všetkými dovtedy prijatými zmluvami. Financovanie pobytu nemeckých vojsk prevzala slovenská vláda po prijatí dohody Militärvertrag.[22]

Po potlačení SNP a uvedomení si blížiaceho sa konca vojny nastalo „obdobie nemeckého rabovania slovenského hospodárstva", ktoré bolo charakteristické evakuáciou všetkého, čo malo pre Nemecko dôležitú hospodársku hodnotu.[23] Nemecká armáda odvážala zo Slovenska elektrárenské stroje, suroviny, dopravné prostriedky, výrobné zariadenia a iné. Išlo o snahu nemeckej armády presunúť hospodárske zdroje z okupovaných krajín do materského Nemecka. Nemecké vojsko malo za úlohu znefunkčniť alebo poškodiť dôležité priemyselné závody, ale aj infraštruktúrne spojenia (Lähmung), čím citeľne utrpelo aj poľnohospodárstvo[24]. Povojnové škody v slovenskom hospodárstve boli vyčíslené na 114,5 miliardy Ks.[25]

Poľnohospodárska situácia v okrese Hnúšťa

V príspevku sa zameriame na poľnohospodársku situáciu v okrese Hnúšťa, ktorá bola výrazne poznačená odstúpením agrárneho južného územia Slovenska Maďarsku. Rovnako tak sa zameriame aj na konsolidáciu okresu v rámci posunov demarkačnej línie a zapojenie okresu Hnúšťa do hospodárskeho „života" v prvej Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945.

V období prvej Československej republiky bol okres Rimavská Sobota zameraný na dve hospodárske oblasti, ktoré sa nachádzali na severnom a južnom území okresu. Severná oblasť okresu bola prevažne viazaná na tradíciu priemyselnej výroby,[26] ktorej história siaha až do 18. storočia. Južná časť okresu bola prevažne zameraná na agrárnu a živočíšnu výrobu, môžeme ju označiť ako tzv. „obilnicu" pre celý okres Rimavská Sobota. Musíme však poznamenať, že aj napriek priemyselnej severnej oblasti okresu sa jej obyvatelia zaoberali domácim hospodárstvom. Okres Rimavská Sobota bol z hospodárskeho hľadiska dokonale prepojený, keďže sa zameriaval na oba kľúčové hospodárske odvetia, tak na priemysel, ako aj na poľnohospodárstvo.[27]

V Rimavskej doline v medzivojnovom období nastal explozívny rast rôznych remesiel, vďaka ktorým sa rozšírilo spektrum potrebných výrobkov. Rozvinutie remeselnej

---

[22] HALLON, Ľ. *Vojnové škody a rekonštrukcia Slovenska 1944 – 1948*, s. 34.

[23] KUBÁČEK, J. *Dejiny železníc na území Slovenska*, s. 171-176.

[24] Hlavným dôvodom bolo neobhospodarovanie polí na jeseň 1944 a nesiatie plodín na jar 1945. K problémom v poľnohospodárstve po konci 2. svetovej vojny môžeme zahrnúť aj podmínované časti územia (polí) počas ústupu nemeckej armády.

[25] HALLON, Ľ. *Vojnové škody a rekonštrukcia Slovenska 1944 – 1948*, s. 15.

[26] V severnej časti okresu sa nachádzali železolejárne, magnezitové a mastencové lomy a podniky, chemické závody či sklárske závody. Koncom 18. storočia boli v Hnúšti vybudované dve vysoké pece na spracovanie železnej rudy.

[27] BOLFÍK, J. *Okres Rimavská Sobota*, s. 19-20.

výroby súviselo hlavne s poľnohospodárstvom a chovom dobytka a oviec, ktoré bolo rozšírené v celej doline. Išlo predovšetkým o výrobu hospodárskych nástrojov a náradia. Týmto rozvojom remeselníctva sa medzivojnový okres Rimavská Sobota stal dostatočne sebestačným. Obyvatelia si dokázali vyrobiť dostatok produktov, vypestovať potrebné plodiny a vychovať zvieratá, ktoré boli potrebné pre každodenný život. Nakupoval sa len petrolej, soľ, tabak, lieh a cukor. V remeselníctve sa rozšírili odvetvia ako krajčírstvo, stolárstvo, kušnierstvo, súkeníctvo, kolárstvo, kováčstvo, tkáčstvo, mlynárstvo, garbiarstvo, debnárstvo, murárstvo, pláteníctvo, obuvníctvo, drevorubačstvo a sklenárstvo. V období prvej Slovenskej republiky sa uvádzalo medzi remeslá aj prevádzkovanie obchodov a krčiem.

Po vzniku prvej Slovenskej republiky sa v severnej oblasti okresu Hnúšťa začala prevažne pestovať väčšina dostupných tradičných druhov poľnohospodárskych plodín, ktoré však boli pestované len v malom množstve. Keďže v okrese žilo prevažne obyvateľstvo pracujúce v závodoch, tak pestovanie plodín bolo výhradne určené len pre domácu spotrebu. Novovzniknutý okres sa v rámci republiky podľa mapy poľnohospodárskych podmienok na pestovanie plodín nachádzal v obilno-zemiakovej oblasti[28], čo sa odrazilo na pestovaní plodín ako pšenica, žito, ovos, jačmeň, kukurica, zemiaky, strukoviny, mak, ľan, konope atď. Rovnako tak k pestovaniu spomínaných plodín vo výraznej miere dopomohli aj štátne prídely sadbových plodín, ktoré boli následne prerozdeľované medzi miestnych roľníkov, aby štát dokázal nahradiť produkciu z odstúpeného južného územia Slovenska. Pestovanie technických rastlín bolo veľmi rozšírené v hornorimavskom regióne, lenže počas prvej Československej republiky sa ich väčšia časť pestovania presunula na južné územie regiónu, o ktoré okres v roku 1938 prišiel.

Obyvateľstvo bolo prevažne roľníckym robotníctvom, ktoré pracovalo najmä v okolitých závodoch[29] v severnej časti okresu. Žili v domoch, ktoré boli postavené buď z dreva, z nepálenej hliny, váľkov, alebo kameňa a tí majetnejší mali domy postavené z tehál.[30] Pre hospodárske účely si obyvatelia stavali hospodárske budovy väčšinou za obytnými domami. Hospodári mali vo svojich dvoroch väčšinou kone alebo voly pre ťažkú hospodársku prácu na poliach alebo v horách. Kravy boli chované hlavne kvôli mlieku a pásli ich na rozsiahlych pastvinách, ktorých bolo na Slovensku dostatok. Obyvateľstvo chovalo najmä ošípané, tie chovali nie len roľníci, ale aj robotníci. Chovali sa aj kozy a to najmä české plemená. Sliepky a ostatnú hydinu chovali pre vlastnú spotrebu robotníci aj roľníci.[31]

---

[28] Poľnohospodárske podmienky na pestovanie plodín v Slovenskej republike boli rozdelené do štyroch skupín: „1. *Repkárska oblasť*, rozloha 688 532 ha, patrili tu okresy: Piešťany, Hlohovec, Trnava, Nitra, Bánovce nad Bebravou, Zlaté Moravce, Topoľčany, Ilava, Nové Mesto nad Váhom, Senica a Holíč. 2. *Obilná oblasť*, rozloha 690 624 ha, patrili tu okresy: Modra, Bratislava-mesto, Bratislava-okolie a Malacky, Michalovce, Trebišov, Vranov, Prešov, Krupina, Modrý Kameň a Lovinobaňa. 3. *Obilninársko-zemiaková oblasť*, rozloha 1 017 959 ha, patrili tu okresy: Púchov, Banská Bystrica, Veľká Bytča, Žilina, Martin, Prievidza, Myjava, Brezno nad Hronom, Považská Bystrica, Kremnica, Nová Baňa, Banská Štiavnica, Zvolen, Dobšiná, Revúca a Hnúšťa. 4. *Krmovinárska oblasť*.“ BAUCH, V. *Poľnohospodárstvo zo Slovenského štátu*, s. 51.

[29] Pozri kapitolu Priemysel.

[30] LAŠŠÁK, J. *Ďubákovo : monografia obce*, 118 s.

[31] LAŠŠÁK, J. *Ďubákovo : monografia obce*, 156-160 s.

Negatívny zlom v hospodárstve nastal až odtrhnutím južnej časti okresu po Viedenskej arbitráži a tým aj spojenou stratou agrárnej oblasti v tom čase už bývalého okresu Rimavská Sobota. Problém nastal aj s prerušenou infraštruktúrnou sieťou, ktorá tvorila dôležitú súčasť v rozvoji hospodárskeho života väčšiny obyvateľov, pretože išlo o stratu spojenia obcí s mestami, v ktorých sa konali trhy a tým prichádzali hospodári o svoje zárobky. Obyvateľstvo bolo zvyknuté na sebestačnosť, čo sa týkalo základných potravinových zložiek, a preto ich odtrhnutie poľnohospodárskeho juhu výrazne neovplyvnilo. Do úvahy sa musí zobrať aj fakt, že tzv. svojbytnosť hospodárstva bola odlišná v mestách, v ktorých sa nachádzali priemyselné závody, kde väčšina obyvateľstva mala poľnohospodárstvo ako druhotný produkt obživy, oproti obyvateľstvu žijúcemu v dedinách a na lazoch, ktorí boli výslovne odkázaní len na poľnohospodárstvo, ktoré tvorilo ich prvotný spôsob obživy.

Situácia v poľnohospodárstve sa rázne zhoršila hneď v prvý rok vojny, keď sa väčšina potravinovej a tovarovej základne posielala na vojnový front a nacistickému Nemecku. Práve z toho dôvodu musela prvá Slovenská republika reagovať na daný stav zavedením nových hospodárskych opatrení, ktoré mali výrazný dopad na hospodárstvo v okrese Hnúšťa. Išlo o zavedenie opatrení na reguláciu životných potrieb, ako bol vznik obilného monopolu, odvážanie obilia, zabíjacie lístky, lístky na obuv a na podrážky.

Hospodárstvo bolo poznačené aj počasím, ktoré výrazne ovplyvnilo úrodnosť plodín a tým aj život obyvateľov v okrese Hnúšťa. V roku 1941 okres zasiahli výdatné dažďové prehánky a skoré tuhé zimy, ktoré zničili úrodu, čo výrazne znížilo produkciu obilia. Následne rok 1943 bol veľmi úrodný pre obilniny a strukoviny. Veľmi slabá však bola úroda zemiakov a tiež aj technických plodín. Príčinou neúrody bolo mimoriadne veľké sucho. Počas celého leta 1943 nenapadalo dostatok zrážok, takže koryto najväčšej rieky Rimavy takmer vyschlo. Vo vyšších polohách mnohé pramene riek úplne vyschli. Suchota zapríčinila aj nedostatok sena, a preto boli roľníci nútení predávať dobytok, keďže ho nemali ako kŕmiť. Rimamuránsko-šalgótarjánska železiarska účastinná spoločnosť prostredníctvom Najvyššieho úradu hospodárskeho zakúpila niekoľko vagónov sena a niektorí roľníci dostali od Najvyššieho úradu hospodárskeho melasu a iné krmivá, aby sa dokázali vysporiadať s danou situáciou.[32]

Z hospodárskeho hľadiska bol pre okres Hnúšťa zlomovým obdobím prelom rokov 1944/1945, t. j. pôsobenie odbojových skupín a prechod frontovej línie územím okresu. Obyvateľstvo okresu podporovalo odbojové skupiny, preto dôležité udalosti môžeme identifikovať už od 1. septembra 1944, kedy bola zriadená zbierka potravín pre tisovskú posádku, v ktorej sa zozbieralo vyše 700 kg fazule, múky a masti. Dňa 19. septembra 1944 sa nariadil povinný odpredaj 140 q[33] zemiakov, ktoré museli obyvatelia doniesť do Tisovca. Dňa 24. septembra 1944 notársky úrad vydal výmery pre povinnú dodávku obilia, ktoré vychádzali z predpísaných výmer z roku 1943, pričom sa nebral ohľad na to, že oproti minuloročnej rekordnej úrode bola úroda v roku 1944 slabšia o 45 – 55 %. S tým

[32] *Kronika obce Hačava*, s. 251.

[33] Metrický cent (jednotka hmotnosti) 1 q = 100 kg.

boli spojené aj problémy s dodržiavaním kvót na odovzdávanie „prebytočnej" úrody[34], keďže každej domácnosti bolo vypočítané, koľko úrody si môžu ponechať.

Následne 11. októbra 1944 bol nariadený odvod koní v sídle okresu v Hnúšti. Z tohto stavu odobrali z okresu 100 koní a 114 povozov, mnoho postrojov, ovos, seno aj gazdovské plátené vrecia, čo výrazne obmedzilo ťažkú prácu na poliach a v lesoch.[35]

Väčšina okresného obyvateľstva odovzdala svoje potravinové zásoby povstaleckým vojakom, preto v zime 1944 začala trpieť veľkým nedostatok potravy. Danú situáciu vyriešil 21. decembra 1944 maďarský zásobovací oddiel, ktorý priviedol z Rumunska do okresu vyhladované stádo dobytka. 25. decembra 1944 Maďari prihnali do obce Hačava vyše 5 000 kusov oviec.[36]

V januári 1945 sa frontová línia presunula aj cez územie okresu Hnúšťa, v ktorom začali postupné oslobodzovacie boje. Nemeckí vojaci pri ústupe na strategickejšie obranné pozície začali od obyvateľov obcí vymáhať potravinové zásoby pre seba, ale aj pre kone a voly, ktoré ťahali ťažkú vojenskú techniku. 12. januára 1945 obyvatelia obce Hačava museli pre nemeckú armádu odovzdať 800 kg ovsa a 2 vozy sena.

Začiatkom roku 1945 nemecká armáda začala pripravovať svoje obranné pozície neďaleko obce Hačava a práve z toho dôvodu Nemci začali odvážať mužov z okolitých dedín na výkopové práce obranných pozícií. Niektorým mužom sa podarilo vyhnúť výkopovým prácam tak, že dali príslušnému lekárovi 1 kg slaniny, ten im následne vydal lekárske potvrdenie na oslobodenie od zákopovej práce na dobu 5 – 7 dní a za 2 kg slaniny aj na 10 – 14 dní. Lekári okamžite svoje „dary" zabalili a poľnou poštou zasielali domov do ríše (Reichu) pre svoju rodinu.[37]

Po prechode frontovej línie začali oslobodenecké vojská výraznou mierou vplývať na hospodársku situáciu v okrese. Vojská dovážali povozy slamy a sena z Maďarska až do Brezna nad Hronom a niekedy ešte ďalej. S príchodom Červenej armády boli v okrese zavedené poukážkové peniaze, ktorými vojaci začali platiť horibilné sumy za potravinové produkty, čím sa začal rozmáhať ešte vo väčšej miere čierny trh. Za 1 q pšenice sa platilo 1 500 až 2 000 Ks.[38]

Agrárny sektor v okrese Hnúšťa

Na stratu južného agrárneho územia musela vláda reagovať prijatím legislatívnych opatrení, ktoré zabezpečili rozšírenie ornej pôdy. Hlavnými procesmi, ktoré ovplyvnili agrárnu produkciu, bol prechod z trojpoľného na striedavé hospodárenie a rozorávanie úhorov, ktorý vyspelé krajiny uskutočnili už v 17. a 19. storočí.[39] Táto legislatívna úprava sa týkala väčšiny roľníckeho obyvateľstva. K zmene došlo pre svetovú vojnu, počas ktorej

---

[34] Štátny archív Banská Bystrica (ďalej ŠA BB), pobočka Rimavská Sobota (ďalej RS), f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 85/1944, k. 18.
[35] ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 241/1944, k. 19.
[36] *Kronika obce Hačava*, s. 252.
[37] ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 262/1944, k. 19.
[38] ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 147/1944, k. 19.
[39] HRADSKÁ, K. *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 252.

bol nedostatok potravín, a preto sa mala využiť každá časť pôdy na pestovanie. Problém sa vyskytol u starších hospodárov, ktorí nedôverovali a nestotožňovali sa s prijatím nového nariadenia.[40] Vláda dokonca vydala zákon č. 42 z marca 1942, ktorý ukladal povinnosť majiteľovi ornej pôdy dôkladne obhospodarovať pôdu a pestovať obilniny. V prípade, že majiteľ pôdy daný zákon nedodržal, pôda mu bola odobratá a dočasne daná do užívania inému roľníkovi.[41] Na území okresu dochádzalo k zmenám vlastníkov na základe spomínaného nariadenia len pre nedostatočné obhospodarovanie pozemkov. Išlo prevažne o vyššie položené pozemky, ktoré boli využívané len na pasenie zvierat.[42] Vláda sa snažila vytvárať finančné zdroje, ktoré mali slúžiť na motivovanie roľníkov, aby pestovali hodnotné krmoviny, ktoré boli potrebné pre obživu krajiny. Poloha obrábaných polí v okrese Hnúšťa určovala pestovanie len vybraných kultúr a plodín, ktoré sa mohli v okrese prijať. Základným a najdôležitejším bolo pestovanie chlebovín, ako sú pšenica a žito, ktorých sa v okrese Hnúšťa pestovalo v pomere 60 % pšenice a 40 % žita.[43] Rovnako vo väčšom množstve sa pestoval ovos a o čosi menej jarec (jačmeň). Po odstúpení južných území a finančnými motiváciami vlády pestovať hodnotnejšie krmoviny sa začala v okrese vo väčšej miere pestovať aj kukurica. S pestovaním kukurice boli v podnebných podmienkach častokrát veľké problémy, pretože nedokázala úplne dozrieť, a to najmä vtedy, keď napadalo veľké množstvo zrážok, ako napríklad v roku 1941.

V dôsledku nedostatku krmiva sa dojnice kŕmili väčšinou len ďatelinovou a trávnatou miešankou[44] či slamou, z toho dôvodu bola dojivosť nízka a nekvalitná. Cena za 100 kg sena sa pohybovala okolo 300 Ks, pre chudobných roľníkov bola suma za seno privysoká, preto si ho nemohli zadovážiť dostatok, aby nakrmili zvieratá. Z toho dôvodu nemali na výber a museli pre dobytok pestovať ďatelinu a ľadník.[45]

Pre domácu spotrebu sa pestovali zemiaky a fazuľa, menej burgyňa, kapusta a zelenina. Z textílií sa pestoval ľan, konope, z ktorých gazdiné v zime tkali plátno. Roľníci v okrese, až na malé výnimky, pestovali kultúrne plodiny len pre vlastnú spotrebu. Mnohým však nevystačila vlastná úroda a na jar si museli zadovážiť zemiaky alebo zrno, pretože počas vojnových rokov musel každý roľník odovzdať určité množstvo obilia zo svojej úrody Obilnej spoločnosti.[46] Vyskytli sa aj prípady, keď niektorí roľníci odovzdali spomenutej spoločnosti určené množstvo obilia až v januári alebo vo februári a len potom sa hlásili o lístky na odber múky.[47]

Pre nedostatočnú úrodu obilia, spôsobenú vplyvom počasia, nastal v niektorých oblastiach republiky jeho veľký nedostatok, a preto po žatve v roku 1941 prišlo do okresu

---

[40] CAMBEL, S. *Slovenská dedina (1939 – 1944)*, 71 s.
[41] HRADSKÁ, K. *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 252-253.
[42] ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 152, k. 10.
[43] *Kronika obce Ratkovská Suchá*, s. 14-15.
[44] Suché (ovsenou slamou umiesenou nohami, aby bola mäkká, pripravoval sa diel sena – všetko sa premiešalo vidlami).
[45] ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 193, k. 11.
[46] Obilná spoločnosť vykupovala zrno od roľníkov podľa záznamov o mlatbe (komisár pri mlatbách). Roľníkom ako samozásobovateľom sa vypočítalo aj množstvo zrna podľa počtu členov rodiny. Prebytočné obilie museli odovzdať spoločnosti (monopolu) za stanovenú cenu.
[47] *Kronika obce Likier*, s. 85.

Hnúšťa veľké množstvo obyvateľov z Polhory. Tí prišli do okresu vlakom alebo pešo, chodili z dediny do dediny a zháňali pre svoju spotrebu múku a obilie. Obyvatelia začali z týchto dôvodov pociťovať veľký nedostatok múky, najmä v roku 1942. Polhorčania platili za 1 q pšenice niekedy aj vyše 1 000 Ks.[48] Obyvatelia okresu Polhorčanom predali obilie, ktoré následne viezli naspäť vlakovou dopravou. Zo začiatku fungovalo takéto nakupovanie bez prekážok, časom však začali zakročovať úrady, žandári a pašované obilie začali zabavovať. Z obavy pred nedostatkom chleba začali Polhorčania vyvážať obilie z okresu Hnúšťa na vozoch a niektoré ženy nosili vrecia obilia na chrbtoch. V roku 1945 boli Polhorčania nútení opäť prichádzať do Rimavskej doliny a aj južnejšie, aby získali pár kilogramov múky. Boli prípady, že za 1 kg múky zaplatili 20 až 25 Ks.

Priama poľnohospodárska činnosť v okrese bola poznačená polohou územia, ako aj kvalitou miestnej pôdy na obrábanie, ktorá neumožňovala účelnejšie hospodárenie v pestovaní plodín. Z toho dôvodu sa v okrese Hnúšťa, ale rovnako aj na celom území Slovenska nariadilo používať umelé hnojivo, aby bolo možné na nie veľmi úrodnej obhospodarovanej pôde vyprodukovať čo najviac plodín. Keďže väčšina roľníkov bola staršej generácie a zvyknutá na zaužívané postupy hnojenia, tak sa nariadenie o umelých hnojivách v okrese, ale ani na Slovensku neprijalo. Roľníci aj naďalej hnojili maštaľným hnojom, ktorý zvážali na jeseň a na jar na polia. Občas polia pohnojili aj umelým hnojivom a lúky močovkou.

Obilie sa sialo ako ozimina aj ako jarina, žatvy bývali v júli a auguste. Rastliny s dlhšou vegetačnou dobou, ako napríklad ovos, sa odvážali z poľa v septembri. V tom čase sa začali zbierať zemiaky, z ktorých sa pestovali ružiaky, biele zemiaky, modré a našli sa aj veľké druhy zemiakov, ktoré sa v okrese nazývali cárovny. Tie sa používali na tradičné jedlo halušky s bryndzou, ktoré boli najčastejším jedlom roľníckeho obyvateľstva.

Obilie sa sialo aj žalo výlučne ručne. Siacich ani žacích strojov v obciach nebolo. Mlatba sa robila čiastočne cepmi, čiastočne mlátiacim strojom.[49] Počas vojnových rokov existoval prídelový systém na pohonné palivá a práve z toho dôvodu sa mláťačka požičiavala len na vymlátenie väčšieho množstva obilia, keďže bola poháňaná benzínovým motorom. Mlatba väčšieho množstva obilia sa vykonávala pod prísnym dozorom mlátiacich komisárov, revízorov, ako aj za prítomnosti majiteľov mláťačiek. Každý majiteľ mláťačky musel zložiť na okresnom úrade prísahu, v ktorej prisahal, že bude pravdivo zapisovať a vážiť celú úrodu, a pre prípadné tresty musel vopred zložiť záruku 3 000 – 4 000 Ks ako kauciu. Mláťačky až do zloženia kaucie boli žandármi úradne zaplombované.[50] Okrem civilných kontrolórov prišli aj žandári, aj viackrát denne, preoblečení a s čiernymi okuliarmi, aby ich nebolo poznať, ale niekedy prišli aj v uniformách.[51] Za komisárov

[48] ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 31, k. 12.
[49] *Kronika obce Ratkovská Suchá*, s. 33-35.
[50] *Kronika obce Hačava*, s. 257.
[51] Po legislatívnych opatreniach na kontrolu produkcie, „vládne úrady prostredníctvom tzv. žatevných komisárov starostlivo kontrolovali produkciu poľnohospodárskych výrobcov, aby ju mohli povinne vykupovať v záujme zachovania plynulého zásobovania všetkého obyvateľstva.“ HRADSKÁ, K. *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 194.

boli ustanovení väčšinou vysokoškoláci a gymnazisti. Denne dostávali za svoju prácu po 50 Ks a stravovali sa na mieste mlatby.

Po dokončení mlatby sa musel každý majiteľ zrna do 5 dní prihlásiť na notárskom úrade, kde mu vypočítali celú potrebu a prípadné prebytky. Prebytky museli do 8 dní odviesť do monopolného skladiska v Rimavskej Bani. Pre jednu osobu bolo na celý rok ponechaných 210 kg obilia, okrem toho sa jej nechalo aj na siatie, pre statok, na vyrovnanie daní, ktoré odvádzal v naturáliách (zosyp pre kňaza, učiteľa, strážnika, pastierov atď.). Prebytok musel odpredať pre monopol. Na kŕmenie hospodárskych zvierat bolo ponechaných najviac 380 kg zrna. Zvyšné krmivo musel tiež odpredať pre monopol. Zakázané bolo vykrmovať ošípané obilím.[52]

Živočíšny sektor v okrese Hnúšťa

Už od vzniku okresu Hnúšťa museli jeho obyvatelia bojovať s nedostatkom mäsových výrobkov, ktoré boli v období druhej svetovej vojny veľmi ceneným artiklom. Z tohto dôvodu štát zaviedol množstvo opatrení ako oceňovanie mäsa, zakáľacie lístky, hmotnostná kvóta ošípanej či povinné odovzdanie percenta produktu z ošípanej štátu.

Problematika finančnej politiky v odvetví mäsiarstva bola spojená s oceňovaním mäsa, ktorá sa týkala potvrdzovania živej váhy dobytka. Podľa nameranej váhy miestni mäsiari platili daň z mäsa a aby sa predišlo falošným zápisom váh ošípaných, tak technickú prácu váženia a manipuláciu s váhou mohli vykonávať len obecní strážnici, ktorí zistenú váhu oznámili notárskemu úradu a na základe tohto oznámenia boli príslušné čísla zapísané do „evidencie poplatkov za upotrebenie obecnej váhy“. Ďalším mantinelom pri neobjektívnom zapisovaní váhy bolo nariadenie okresného riaditeľstva financií o zdaňovaní dobytka pre všetkých podnikateľov na základe sadzby z kusov podľa zákona č. 262/1920. Sb. z. a n. a vlád. nar. č. 263/1920 Sb. z. a n.[53] Na dané nariadenie v obci Klenovec začali mäsiari podávať odôvodnené sťažnosti, pretože museli obmedziť svoju výrobu len na najpotrebnejšie produkty, čím vznikol nedostatok mäsa, mäsových výrobkov, čo viedlo k nepokoju najširších vrstiev obyvateľstva.[54] Spomenuté nariadenia slúžili ako opatrenie pre dodržiavanie záväzkov voči Nemecku. Išlo hlavne o zásobovanie vojakov na frontovej línii a zároveň dovoz ošípaných zo Slovenska do Nemecka.

Začiatkom decembra 1941 vstúpili do platnosti „zakáľacie listy“, bez ktorých žiadny obyvateľ nebol oprávnený „zakáľať“, ale ani odpredať vykŕmené ošípané. Ošípané, ktoré vážili menej ako 110 kg živej váhy, bolo zakázané zabíjať. Avšak v tej dobe bolo náročné vykŕmiť vyše 110 kg ošípanú, tak sa vyskytli prípady, keď obyvatelia okresu Hnúšťa chodili pre povolenia s vymyslenými váhami, pretože niekedy sa nekontrolovala skutočná váha ošípanej.

Obyvatelia ťažko znášali takéto opatrenia, pretože kým dostali povolenie, museli sa vysporiadať s náročnou administratívou. Každý chovateľ musel najskôr nahlásiť

---

[52] *Kronika obce Hačava*, s. 244-245.
[53] ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 566/42, k. 14.
[54] ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 566/42, k. 14.

u vládneho komisára na Notárskom úrade v Hnúšti, že chce zakáľať ošípanú a spolu so svedkami dokázať, že sviňu doma vykŕmil. Ak ju kúpil, musel predložiť pas a dokázať, že sviňu kŕmil najmenej po dobu 3 mesiacov a len potom dostal na notárskom úrade za 10 Ks zakáľacie povolenie.

Vládny komisár v prítomnosti dvoch svedkov odvážil živú váhu ošípanej a následne vystavil potvrdenie. Okrem tohto dostal nariadenie, že zo zabitej a spracovanej ošípanej bol povinný odovzdať výkupcovi počas brannej pohotovosti štátu 3 kg slaniny vyrezanej v jednom kuse z chrbta.[55] So zvýšenými nárokmi Nemecka na dodávku surovín v roku 1943 sa zvýšilo aj odovzdanie slaniny z 3 kg na 5 kg z 1 kusa ošípanej. Obyvateľ, ktorý však zabíjal viac kusov, bol povinný z každého ďalšieho kusu odovzdať už po 10 kg slaniny, za predpísanú cenu 20 Ks za kg.[56] Dňa 16. júna 1943 vymeral Okresný úrad v Hnúšti pokutu všetkým občanom, ktorí sa vzopreli odovzdať po 5 kg slaniny od jedného kusu ošípanej. Proti nariadeniu sa vzopreli zväčša robotníci a domáci hospodári, ktorých nebolo možné finančne pokutovať pre nízke zárobky.[57] V tom istom roku sa na čiernom trhu za slaninu platilo okolo 100 Ks za kg, za bravčové čerstvé mäso 40 Ks, za údené 60 Ks, za masť okolo 200 Ks.[58]

Problémy s distribúciou mäsa sa vyskytli na celom území Slovenska, keď republika musela exportovať 100 000 kusov ošípaných ročne do Nemecka. Dodržiavaním záväzku voči Nemecku sa vyskytol na Slovensku výrazný nedostatok mäsa pre nasýtenie domáceho trhu. Problémy sa vyskytli v okolitých obciach v blízkosti mesta Hnúšťa 25. júla 1942, keď sa začalo mäso vydávať len na odber po 40 dkg týždenne pre jednu osobu. Zároveň si obce, ktoré nemali vlastného mäsiara, museli zaobstarať vlastného, pretože hnúšťanským mäsiarom bolo zakázané vydávať mäso do okolitých obcí. Dané opatrenie však bolo vzápätí odvolané, keďže sa dokázalo, že niektoré obce nikdy nemali vlastného mäsiara a všetci obyvatelia takýchto dedín si chodili nakupovať mäso do Hnúšte. Napriek tomu bolo však v mäsiarskych obchodoch stále nedostatok mäsa, za čo mohol Slovpol, ktorý prideľoval mäsiarom len jeden kus vychudnutého dobytka, na ktorom bolo minimum mäsa. Ťažšie kusy dobytka sa odosielali do priemyselných stredísk.[59]

Na jar 1942 sa vyskytla v okrese Hnúšťa červienka,[60] ktorá napadla väčšinu ošípaných v okrese. Záznamy, ktoré sa zachovali a ktoré sa týkajú červienky v okrese, sú zapísané v pamätnej knihe obce Ratkovská Suchá. V obci zahynula polovica všetkých ošípaných. Škoda bola tým citeľnejšia, že ošípané boli veľmi drahé, takže finančne slabším občanom bolo veľmi ťažké kúpiť si náhradu za uhynutý kus. Cena polročných prasiat

---

[55] *Kronika obce Ratkovská Suchá*, s. 40.

[56] HALLON, Ľ. Prechod k vojnovému hospodárstvu na Slovensku v roku 1942. In *Slovensko v roku 1942*, s. 186.

[57] ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 785/43, k. 14.

[58] *Kronika obce Hačava*, s. 261-262.

[59] ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 574, k. 11.

[60] Červienka ošípaných (Rhusiopatia sius) je infekčné ochorenie, ktoré postihuje všetky váhové kategórie ošípaných od 3 mesiacov. Choroba zapríčinila vysokú mieru nákazy, ktorá predstavovala 50 – 80 % a následkom ktorej boli nutné porážky ošípaných. Červienka sa vyskytuje prevažne v letných mesiacoch (prudké zmeny počasia, horúčavy, zmeny prostredia, zmeny kŕmenia). Červienka ošípaných [online]. 2004 [cit. 28. 1. 2021] Dostupné na internete: <https://myorava.sme.sk/c/1669532/co-viete-o-cervienke-osipanych.html>.

sa pohybovala okolo 800 – 1 200 Ks za kus.[61] V roku 1943 nastalo pri chove ošípaných značné zlepšenie. Priemyselné podniky obstarali pre svojich robotníkov ošípané na výkrm zo zahraničia. Mnohé domácnosti si mohli zadovážiť ošípané len preto, že kúpnu cenu mohli mesačne splácať. Vďaka tejto skutočnosti si skoro v každom dome mohli vykŕmiť ošípanú a zásobiť sa masťou aspoň do najbližšej zimy. Napríklad magnezitová továreň v Hačave dopravila z Maďarska 49 kusov ošípaných pre svoje robotníctvo po 38 Ks za 1 kg živej váhy. Ošípané vážili cca od 80 do 105 kg.[62]

Potravinové zásobovanie okresu Hnúšťa

Spomenuté udalosti, ktoré zapríčinili problémy so zásobovaním základných potravinových článkov, sa najvýraznejšie prejavili v zásobovaní chlebovými obilninami a polotovarmi, na ktoré musel štát zaviesť prídelový systém. Problémy kulminovali v polovici roku 1941, keď sa na pozadí príprav vojny proti Sovietskemu zväzu a následným nárastom počtu nemeckých detí v slovenských prázdninových táboroch takmer úplne stratila z domáceho trhu chlebová múka. Pomery čiastočne stabilizovalo obsadenie Ukrajiny s veľkou produkciou obilnín.[63] Avšak to bolo len krátkodobé riešenie, preto sa na Slovensku zaviedlo prísne prerozdeľovanie chlebovej múky.

V roku 1941 nastali v obciach v okrese veľké problémy v zásobovaní chlebom. Po zavedení zákona o zrušení voľného obchodu s múkou sa zaviedla dobrovoľná zbierka zrna.[64] Výsledok zbierky bol veľmi nízky, pretože sa vyzbieralo len 10 kg, ale na utlmenie zhoršujúcej sa situácie najmä u protestujúcich žien, ktoré protestovali pred pekárňami, obchodmi aj obecným domom, to bolo dostatočné.

Podľa vydaných nariadení prídel múky na 1 osobu bol v roku 1941 rozdelený do troch skupín: pre veľmi ťažko pracujúcich 10 kg, pre ťažko pracujúcich 8 kg a pre ostatných 5 kg mesačne. Tento prídel sa na konci poľnohospodárskeho roku 1941 znížil na 10 – 6 – 4 kg. Na zaistenie zásobovania chlebom sa roľníkom predpísalo odovzdať Obilnej spoločnosti 600 kg obilnín. Tí však dokázali odovzdať len niečo cez 410 kg.

Okres Hnúšťa začal zápasiť s veľkým nedostatkom múky od októbra 1942, keď bolo pre okres pridelených 12 vagónov múky z Nitrianskych mlynov a lúparní v Nitre. Vagóny mali vyraziť z Nitry 23. septembra 1942, lenže múka nebola vydistribuovaná ešte ani 6. októbra 1942. Prvá dodávka múky dorazila 10. októbra a prerozdeľovaná bola až 12. októbra, tým sa aspoň čiastočne upokojila situácia, ktorá vznikla pre nedostatok múky. Obec Klenovec od mája 1942 nedostávala žiadny prídel múky. Preto pri každom rozdeľovaní nastali veľké spory zo strany obyvateľstva, najmä žien, ktoré atakovali úrad, obecných predstaviteľov, vládneho komisára a ďalších, keďže ešte aj pri nízkom prídele im bolo určité množstvo odobraté. Pre obec Klenovec bola múka rozdelená nasledovne:

---

[61] *Kronika obce Ratkovská Suchá*, s. 35.

[62] *Kronika obce Hačava*, s. 263-264.

[63] HALLON, Ľ. Prechod k vojnovému hospodárstvu na Slovensku v roku 1942. In *Slovensko v roku 1942*, s. 186.

[64] FABRICIUS, M. Slovenské hospodárstvo v „európskom veľkopriestore“. In *Podiel slovenských národnohospodárov na príprave SNP*, s. 26-27.

Potreba obce Klenovec na august 1942:	12 046 kg
Skutočné pridelenie:	11 329 kg
Stiahnuté z neznámych príčin:	647 kg

Rovnaký problém nastal aj v októbri 1942, takže okresný úrad sa už začal obávať výraznejších nepokojov, keďže dodávka múky v obci Klenovec meškala 12 dní, aj keď obce Hnúšťa, Kokava nad Rimavicou a Tisovec mali už múku prerozdelenú. K väčším nepokojom, hlavne u žien, prispieval aj fakt, že obec nedostala žiadnu odpoveď na otázku odôvodnenia odobratia múky.[65]

Ako už bolo spomenuté, protesty pre nedostatok múky vytvárali ženy, ktoré organizovali tzv. hladové demonštračné pochody. Jeden takýto zorganizovali 7. mája 1942 v Hnúšti. Demonštrácia vznikla pre nedostatočné dodávanie prídelu potravín, ako aj pre veľmi zlú kvalitu dodanej chlebovej múky, ktorá sa nedala použiť, a chlieb, ktorý sa z takejto prídelovej múky mal upiecť, sa v peci rozlial a vyzeral ako „humusové blato". Nasledujúci deň, 8. mája, sa demonštrácia opakovala a organizátorky vyburcovali každú ženu z okolitých obcí, ktorá dostávala prídel múky.[66]

Nepriaznivá situácia sa vyskytla aj pri zásobovaní zemiakmi. Po vypuknutí vojny Najvyšší úrad pre zásobovanie nariadil okamžitý odpredaj prebytočných zemiakov. Podľa nariadenia bol každej obci v okrese vypočítaný povinný odpredaj zemiakov. Napríklad v okrese Hnúšťa obec Hačava mala povinne odpredať na odberné lístky 622 q zemiakov. V prepočte to vychádzalo, že z každého domu sa muselo zrekvirovať 10 q zemiakov. Pre jednu rodinu bolo na celý rok určených 225 kg zemiakov a taký kontingent bol aj v roku 1942, keď boli prídely múky a mäsa v roku 1941 veľmi nízke. Následkom tuhých mrazov zmrzlo mnoho zemiakov v jamách a v pivniciach, v ktorých boli uskladnené, čím nastal opätovný nedostatok zemiakov. Niektorí obyvatelia, ktorí mali nedostatok zemiakov, začali chodiť po klenovských a kokavských vrchoch, aby si nejaké zadovážili. Niektorí sa vybrali do Sihle a dokonca išli až do Kriváňa a do Detvianskej Huty, kde za zemiaky zaplatili 200 – 250 Ks za metrický cent.[67]

Po vyhlásení druhej svetovej vojny ministerská rada 24. novembra 1939 zrušila obmedzenie pestovania cukrovej repy, keďže sa zistilo, že cukor, ktorý prevyšuje vnútornú spotrebu a potrebnú stálu rezervu, možno neobmedzene umiestiť na trhoch krajín s valutami.[68] Spomenutá zmena sa však presadila oneskorene, keďže odroda cukrovej repy po zlej úrodnosti na jeseň 1939 nedokázala pokryť ani potrebnú produkciu, čím vznikla kríza s nedostatkom cukru. V okrese Hnúšťa bol stanovený prídel cukru 1 kg pre osobu na 1 mesiac. Okrem toho mala každá rodina nárok na 4 kg cukru na zaváraniny.

V roku 1944 sa výraznejšie začalo aj so zásobovaním odbojových a partizánskych jednotiek na území okresu. Organizované bolo dobrovoľné zásobovanie povstaleckého vojska, partizánov a ranených vojakov v nemocnici v Likieri a poľnej vojenskej nemocnice

---

[65] ŠA RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 421/1942, k. 14.
[66] *Kronika obce Hačava*, s. 224.
[67] ŠA RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 104, k. 14.
[68] TILKOVSZKY, L. 1972. *Južné Slovensko v rokoch 1938 – 1945*. s. 51.

v Tisovci pod vedením revolučného MNV[69] a ONV[70] v Hnúšti. Z dobrovoľných darov sa nazbieralo 70 000 Ks a niekoľko vagónov obilnín a odevných tovarov. V celookresovom meradle viedol a riadil zbierku Ján Miklo, učiteľ z Hnúšte.

Pracovníci, členovia ONV a MNV, úradníci a povstalci sa tesne pred príchodom nemeckej armády do Hnúšte a okolia stiahli do hôr. Klenovské lazy a kolešne v tých časoch prichýlili stovky obyvateľov, ktorí sa pridali k odboju alebo utiekli pred nemeckou armádou. Nakoniec väčšina obyvateľstva, ktorá ušla zo strachu do hôr, sa po niekoľkých dňoch tajne vrátila domov, aby mohli z domova pomáhať zásobovať bojujúcich partizánov a povstaleckých vojakov. Zásobovanie riadil ONV z klenovských vrchov (O. Klokoč, J. Repáš, Pavel Knapp, J. Demian). Pomocou spojok, ktoré prichádzali do Hnúšte, sa na klenovské vrchy dopravovali potraviny, dynamit, peniaze, trafika, oblečenie. Uvedené veci dodávali Jozef Novák, Ján Chorvát, Ján Horčík, Dr. Ján Valach, Pavel Migaľa a iní.

Po prechode frontovej línie nastal v okrese Hnúšťa nedostatok potravinových zásob, na čo reagovali obyvatelia okresu masívnym odchodom za potravinami do južnejších častí krajiny. Produkcia potravín po prechode frontovej línie okresom Hnúšťa bola taká nízka, že nestačila na nasýtenie obyvateľstva, a preto boli obyvatelia odkázaní na cudziu pomoc.[71] Väčšia časť obyvateľstva okresu chodila do južných území Slovenska alebo až do Maďarska na nákup základných potravinových článkov.

Inštitúcie riadeného hospodárstva v okrese Hnúšťa

V období prvej Slovenskej republiky sa posilňovala pozícia štátu v ekonomike. Štátom riadené hospodárstvo malo svoje inštitúcie zriadené aj v okrese Hnúšťa, ktoré boli rovnomerne rozložené naprieč celým okresom, a to nasledovne:

Najvyšší úrad pre zásobovanie bol rozdelený na viac odvetví podľa druhu hospodárskeho zamerania. Išlo o ustanovizeň pre zásobovanie obyvateľstva s najpotrebnejšími produktmi pre živobytie.

Obilná spoločnosť zaobstarávala obilné výrobky, Slovpol sa staral o zásobovanie obyvateľov mäsom a masťou. Neskôr bol k sekciám zriadený Cenový úrad, podľa ktorého spoločnosti vykupovali svoje komodity priamo od roľníkov za ceny stanovené Najvyšším cenovým úradom v Bratislave, ktorý dozeral, aby ceny neboli príliš vysoké a aby bola zaistená výživa celého obyvateľstva počas vojnového obdobia. Kontrolóri cenového úradu chodili po obciach a zisťovali v predajniach, či bola dodržaná cenová ponuka jednotlivých tovarov. Cenoví kontrolóri pri zistení nedodržiavania nastavených cenových podmienok predajcov pokutovali. Pokuty boli uverejňované v novinách, a to najmä v roku 1942.[72]

---

[69] Miestny národný výbor.

[70] Okresný národný výbor.

[71] *Kronika obce Hnúšťa*, s. 97-99.

[72] V roku 1942 boli priemerné ceny plodín a životných potrieb určené úradne takto: pšenica 190,-Ks za 100 kg, raž 165,-Ks, jačmeň 154,-Ks, ovos 166,-Ks, kukurica 170,-Ks, strukoviny: hrach 350,-ks za 100 kg, fazuľa 340,- Ks, šošovica 500,-Ks, zemiaky 80,-Ks za 100 kg, seno 60,-Ks, zvieratá: pár volov 4 000 až 10 000,-Ks, krava 2 500 až 4 000,-Ks, pár koní od 800 do 14 000,-Ks, ošípané 11,-Ks za 1 kg živej váhy, prasatá odlúčené

Slovpol vykupoval dobytok od roľníkov na vopred určených miestach, kam roľníci priviedli svoj dobytok pred komisiu, ktorá ho zatriedila a podľa tried potom vyplácala. Keď 8. februára 1943 zdražela hovädzina z 12 Ks na 18 Ks, tak 11. februára 1943 zasiahol do života obyvateľstva okresu Hnúšťa Slovpol. Mäsiarom bolo zakázané od gazdov vykupovať dobytok, pretože distribúciu a prídel mäsa mal na starosti Slovpol. Pre každú obec bol predpísaný počet kusov dobytka, ktoré museli povinne odpredať Slovpol-u, napríklad obci Hačava bolo predpísaných 54 kusov dobytka. Slovpol za dodaný dobytok, podľa kvalitatívnej triedy za 1 kg živej váhy platil 5-6 Ks, ale mäsiarom mäso predával už po 22 Ks. V roku 1943 bolo pre chovateľov rožného statku nariadené povinne odovzdať statok pre Slovpol.[73] Pre kontrolu stavu dobytka boli v roku 1943 zavedené kontrolné knihy. Zakázané bolo zabíjanie teliat, lenže od zavedenia kontrolných kníh sa na čiernom trhu vyskytlo za necelý 6 mesiacov najvyššie množstvo zabitých teliat. Vyskytli sa prípady, že na dedinách zvykli za jednu nedeľu zabiť 2-3 teľatá. Takýmto spôsobom by obyvatelia nemali mäso do 2-3 rokov a práve z toho dôvodu bolo potrebné prikročiť ku kontrolným knihám.[74]

Obilie sa dostalo pod monopolné riadenie a rovnako tak výkupom obilia bola poverená *Obilná spoločnosť*, ktorá vykonávala aj distribúciu zásobovania obyvateľstva. Zakázaný bol akýkoľvek voľný obchod. Tesne pred žatvou v roku 1941 to vyzeralo na nedostatok múky a chleba a rovnako aj na nedostatok masti a zemiakov. Pre nepriaznivé počasie, ktoré súviselo s veľkými dažďovými prehánkami a skorými mrazmi sa neurodilo dostatok plodín ako po minulé roky, preto v roku 1941 roľníci neboli schopní dodať do obilných skladísk očakávané množstvo obilia. Štátna správa zriadila povinné dodávanie obilia, ktoré odvážali do obilného skladu v Rimavskej Bani.[75] Obilná spoločnosť preto vydala nariadenie, podľa ktorého každý roľník, ktorý viezol svoje obilie na predaj komisárovi Obilnej spoločnosti, alebo do mlyna zomlieť pre vlastnú spotrebu v domácnosti a hospodárstve, či keď viezol z mlyna múku alebo iné výrobky, musel mať hospodársky výkaz. Ak ho náhodou nemal, bola mu vyčíslená pokuta v zmysle § 37 ods. 3 vlád. nar. v sume 10 000 Ks alebo väzenie v trvaní jedného mesiaca. Okrem toho súd mohol nariadiť, že obilie alebo múka prepadla v prospech Obilnej spoločnosti.[76]

Mliečny syndikát v Rimavskej Bani. V roku 1933 sa na podnet Samuela Beracku, Ľudovíta Liptava a Ladislava Nováka založilo mliekarenské družstvo pre obce Rimavskú Baňu, Rimavské Zalužany, Lehotu a Rimavicu. Družstvo dostalo od krajinského úradu 7 000 Ks subvenčnej podpory na zakúpenie strojov. Mliekareň bola zriadená v hasičskom skladisku, ktorému ako náhradu družstvo postavilo sklad medzi mostami Rimávky

300 až 450,-Ks za pár, mäso: hovädzina 121,-Ks za 1 kg, teľacina 14,-Ks, bravčovina 15,-Ks, slanina 23,-Ks, masť 23,-Ks, klobásy 22,-Ks za 1 kg, maslo 26,-Ks za 1kg, vajcia 0,50 až 1,60,-Ks za pár. *Kronika obce Ratkovská Suchá*, s. 15.

[73] ŠA Rimavská Sobota, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 4250, k. 9.

[74] *Kronika obce Hačava*, s. 264.

[75] V okrese Hnúšťa sa Obilná spoločnosť nachádzala v Rimavskej Bani, kam pestovatelia obilia odovzdávali svoje „prebytočné" obilie a poprípade aj zemiaky, aby ich úradníci od majiteľa odkúpili a potom použili pre verejné zásobovanie.

[76] ŠA Rimavská Sobota, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 3570, k. 8.

a Rimavy. Zo začiatku bola mliekareň zariadená na ručný pohon, ale po dvoch rokoch prešla na motorový pohon. Správcom mliekarne bol od založenia až po likvidáciu Ladislav Novák. Mliekareň bola zariadená len na výrobu masla, ktorého sa 90 % odpredávalo do Bratislavy. Denná kapacita bola 80 až 600 litrov. V roku 1939 nastala zmena vlády, ktorá podľa nemeckého vzoru rušila menšie mliekarne a spájala ich do väčšieho celku. V roku 1942 mliekareň v Rimavskej Bani zanikla, pretože jej vedúci správca nesúhlasil, aby sa mliekareň pripojila ku kokavskej mliekarni, ktorá bola v roku 1940 zväčšená. Stroje a celú investíciu nakoniec odkúpila mliekareň v Ábelovej. Členom boli vrátené podiely a so zostatkom asi 10 000 Ks disponoval Zväz mliekarenských družstiev na dobu 10 rokov. V prípade, ak by za túto dobu nevznikla v Rimavskej Bani nová mliekareň, peniaze by prepadli v prospech zväzu.[77] Dňa 24. októbra 1942 v obci Hačava organizoval mliečny syndikát vyplnenie dotazníka, podľa ktorého mali obyvatelia spísať svoj dobytok a pozemky. *„Chotár obce Hačavy meria 940,8 ha. Počet obyvateľov je 478. Dojných kráv je 87. Výmera lúk je 126,8 ha, pastvín 235,4 ha, lesov 351,7 ha, rolí 188,6 ha, iné 38,3 ha. Hovädzieho dobytka je 262 kusov, koní 10, oviec 67, bravčového dobytka 82, prasníc 10 a prasiat 75. Na kolónii je 29 kusov bravčového dobytka.“*[78] Mliečny syndikát obci Hačava nepredpísal povinné odvádzanie mlieka do mliekarne, pretože všetko prebytočné mlieko skonzumovali roľnícke továrne.

V období prvej Československej republiky slovenské roľnícke potravinárske družstvá mali svoje zásobovacie stredisko *NUPOD* (Nákupná ústredňa potravinových družstiev) v Tornali. Po Viedenskej arbitráži republika prišla o expozitúru NUPOD-u v Tornali spolu s 39 potravinovými družstvami. V južnej časti Slovenska ostali len družstvá, ktoré nemali žiadne zásobovacie stredisko, preto museli chodiť nakupovať tovar až do expozitúry NUPOD-u vo Zvolene, čo bola pre niektoré družstvá v okrese Hnúšťa veľká vzdialenosť (120 – 150 km). Pri takejto vzdialenosti sa mnohokrát vyskytli výpadky v zásobovaní, ktoré boli najčastejšie v zimnom období. Pre rýchlejšie a presnejšie zásobovanie Gemera prostredníctvom potravinových družstiev sa postarala správa NUPOD-u o vybudovanie novej expozitúry v Tisovci. NUPOD v Tisovci bol vybudovaný v priebehu dvoch mesiacov. V plánoch sa počítalo s budúcim rozširovaním expozitúry po dokončení výstavby železničnej trate Tisovec – Revúca. NUPOD bol oficiálne otvorený 1. novembra 1940. Sklady dosahovali objem cca 30-35 vagónov najrôznejšieho tovaru, ktorého cena sa pohybovala okolo 1 500 000 Ks. Expozitúra zásobovala 58 potravinových družstiev z okresov Hnúšťa[79], Revúca, Lovinobaňa a Brezno nad Hronom pomocou nákladných áut podľa pravidelného cestovného poriadku.[80]

Potravinové družstvá vznikali vo väčších mestách a ich úlohou bolo zoskupiť okolitých hospodárov do jedného celku a tým pozdvihnúť hospodársku situáciu v republike. Družstvá fungovali na báze odoberania tovarov od členov družstva a ich následnom predaji do okolitých obchodov. Všetky potravinové družstvá spadali pod NUPOD, ktorý sídlil v Tisovci.

---

[77] *Kronika obce Rimavská Baňa*, s. 36.
[78] *Kronika obce Hačava*, s. 243.
[79] V okrese Hnúšťa pod NUPOD spadalo 16 potravinových družstiev.
[80] In *Slovák*, č. 268 (12. november 1940), s. 3.

Potravinové družstvo v Rimavskej Bani bolo založené v roku 1939 vďaka agilite Samuela Beracku, Ludevíta Liptajho, Jána Páleša a Ladislava Nováka. Pre založenie družstva bolo potrebné počítať s nepriaznivými okolnosťami, ako boli: finančne silný obchodník Samuel Neuman, zhoršené politické pomery, vojna a jej následky v obchodnom živote. Družstvo bolo zo začiatku zriadené v obecnej krčme, ktorú Neuman pre arizáciu musel prepustiť potravinovému družstvu a s celou rodinou musel opustiť Rimavskú Baňu, keďže jeho majetok bol zabavený v prospech štátu.[81] Predsedom družstva sa stal Ján Páleš, ktorý aj napriek hospodárskym ťažkostiam, ktorým muselo družstvo vzdorovať počas vojny, v roku 1943 dosiahol miliónový obrat.

Potravinové družstvo v Sihle[82] bolo založené v roku 1936. Pod neho spadali obce Lom nad Rimavicou, Drábsko, Biele Vody a Polianka. Hlavným dôvodom vzniku družstva bolo zlepšenie hospodárskych pomerov pre roľníkov z dedín a lazov pri zabezpečovaní každodenného tovaru či prevádzkovanie trafiky a výčapu. Dňa 30. júla 1939 bol za predsedu správy družstva zvolený Lukáč a za členov dozorného výboru Ján Neomilner ml. a Juraj Kurek-Rapčan. Družstvo malo koncom roku 1939 154 členov so zásobou tovaru v cene 80 304,22 Ks a finančným ziskom 3 842 Ks. V roku 1940 bol stav členov 175. Valné zhromaždenie potravinového družstva 8. júna 1941 zvolilo za nového predsedu správy družstva Aladára Jaceka. Pod novým vedením sa zlepšilo hospodárenie družstva, ktoré činilo ročný obrat 692 887,25 Ks so ziskom 3 621,50 Ks. V roku 1942 bol počet členov 202. Po revíznej správe v roku 1944 sa zistilo, že v roku 1943 bol zisk družstva 6 008,50 Ks. Následne bol vytvorený obchod, ktorý sa nachádzal v prenajatej obecnej budove za ročný nájom 3 800 Ks, takmer polovica (49 %) tovaru bola dodaná z NUPOD-u. [83]

Družstvo Budúcnosť. Obyvatelia obce Hačava sa snažili o zriadenie potravinového družstva, ktoré zakladali skoro v každej väčšej obci v okrese. Práve z toho dôvodu sa obec obrátila na NUPOD, ktorému prisľúbila budovu, v ktorej by potravinové družstvo malo svoje sídlo. NUPOD poslal obci vyjadrenie, v ktorom odmietal otvoriť svoju filiálku družstva, preto sa pozornosť obce obrátila na hnúštianske samostatné potravinové družstvo, ktoré tiež negatívne reagovalo na prípadnú možnosť zriadiť svoju filiálku v obci Hačava. Poslednou možnosťou pre obec bolo rokovanie s riaditeľstvom družstva Budúcnosť vo Zvolene. Dňa 5. februára 1941 sa uskutočnila schôdza, na ktorú zavítal aj riaditeľ družstva Budúcnosť. Upozornil predstaviteľov obce, že keď nájdu 80 členov, ktorí sa upíšu po jednom podiele, ktorý činil 200 Ks, okamžite otvoria družstvo Budúcnosť. Pre chudobnejších podielnikov bola povolená splátka podielu. Členovia zaplatili v hotovosti 8 000 Ks, takže 25. marca 1941 sa začal dovážať tovar do obce Hačava a 26. marca bola vyložená firemná tabuľka, čím sa začalo oficiálne obchodovať. Výhoda družstva bola v tom, že sa už nepredávalo na úver, čím sa zabránilo, aby sa obyvateľstvo zadlžovalo.[84]

---

[81] *Kronika obce Rimavská Baňa*, s. 34.

[82] V roku 1941 boli obce Drábsko, Lom nad Rimavicou a Sihla pričlenené k okresu Brezno nad Hronom. ŠA Rimavská Sobota, f. Okresný úrad Hnúšťa, inv. č. 910/1942, k. 21.

[83] ŽILÁK, J. *Sihla*, s. 46-48.

[84] *Kronika obce Hačava*, s. 238-239.

Záver

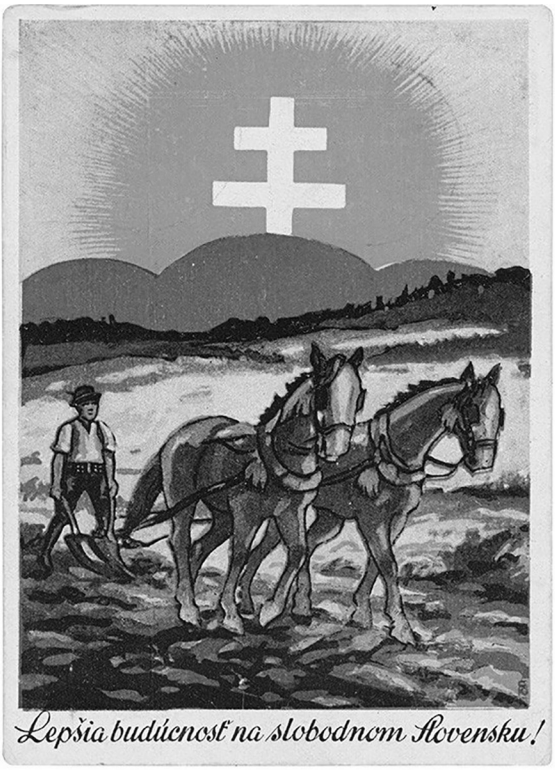

Poľnohospodárska situácia na území Slovenska bola výraznou mierou ovplyvnená Viedenskou arbitrážou a následne aj vojnou. Okrem citeľného zásahu do posunu demarkačnej čiary v prospech Maďarského kráľovstva vznikli aj vážnejšie problémy so sebestačným potravinovým zásobovaním krajiny. Situácia v poľnohospodárstve sa ešte výrazne zhoršila po podpísaní *Zmluvy o ochrannom vzťahu medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom*[85] 23. marca 1939, ktorá obsahovala tajný dodatok *Dôverný protokol o hospodárskej a finančnej spolupráci medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom*, kedy sa slovenské hospodárstvo primklo k nemeckým hospodárskym záujmom.

Spomenuté činitele si vyžiadali akútne investície štátu do obnovy poľnohospodárskeho sektora, hlavne z dôvodu hospodárskej sebestačnosti, nasýtenia domácich potrieb a plnenia si záväzkov voči Nemecku. Všetky podporné formy a zároveň aj opatrenia pre produktívnejšiu výrobu v poľnohospodárskom sektore boli prevažne určené pre južné oblasti prvej Slovenskej republiky. V rastlinnej výrobe malo južné Slovensko dominantné postavenie. Dôležitosť agrárneho územia južného Slovenska v rokoch 1939 – 1945 korešpondovala s tou v okrese Hnúšťa. Samotný okres utrpel výrazne škody v poľnohospodárskom sektore po odstúpení najúrodnejších území po Viedenskej arbitráži, ale vďaka podporným akciám pre zveľadenie poľnohospodárstva sa situácia v prvých rokoch existencie prvej Slovenskej republiky stabilizovala. Stupňujúce sa nemecké požiadavky na slovenské hospodárstvo a následné zásahy štátu do hospodárstva neobišli ani okres Hnúšťa. Keďže okres Hnúšťa sa nachádzal na strategickom agrárnom juhu republiky a zároveň aj na strednom Slovensku, nami prezentované okolnosti, ktoré zasiahli hospodársky vývoj slovenského hospodárstva, boli dozaista prenesené aj na situáciu v poľnohospodárskom sektore v okrese Hnúšťa. Všetky spomenuté okolnosti potvrdzujú, že poľnohospodárska situácia v okrese Hnúšťa bola vo výraznej miere totožná s celoslovenskou.

---

[85] Protokol bol podpísaný v Berlíne medzi Joachimom von Ribbentropom a Vojtechom Tukom a Ferdinandom Ďurčanským. Týkala sa integrity územia/garancie pred nárokmi Maďarska, legitimizácie čiastočného obsadenia západnej časti Slovenska, zjednotenia zahraničnej a vojenskej politiky s Nemeckom. Podpísanie tejto zmluvy znamenalo obmedzenie suverenity štátu hneď na začiatku svojej existencie.

Literatúra a pramene

Archívy:

Kronika obce Hačava

Kronika obce Hnúšťa

Kronika obce Likier

Kronika obce Ratkovská Suchá

Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Rimavská Sobota, fond: Okresný úrad Hnúšťa

Dobová tlač:

Slovák, č. 268.

Literatúra:

BAUCH, V. *Poľnohospodárstvo za Slovenského štátu*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1958. 181 s.

BOLFÍK, J. *Okres Rimavská Sobota*. Martin : Osveta, 1971. 226 s.

CAMBEL, S. *Slovenská dedina (1939 – 1944).* Bratislava : Veda, 1996. 219 s. ISBN 80-85665-63-8.

FABRICIUS, M. Slovenské hospodárstvo v „európskom veľkopriestore". In *Podiel slovenských národnohospodárov na príprave SNP.* Banská Bystrica : Adade, 1999. S. 18-30. ISBN 80-88976-04-9.

HALLON, Ľ. Prechod k vojnovému hospodárstvu na Slovensku v roku 1942. In *Slovensko v roku 1942.* Banská Bystrica : Múzeum SNP. 2013, s. 170-190. ISBN 978-80-89514-24-3.

HALLON, Ľ. *Vojnové škody a rekonštrukcia Slovenska 1944 – 1948*. Bratislava : HÚ SAV, 2011. 276 s. ISBN 978-80-89396-14-6.

HALLON, Ľ. – MIČKO, P. *Vzostup a pád hospodárskeho vývoja Slovenska 1942-1945*. Bratislava : VEDA, 2019. 592 s. ISBN: 978-80-2241-779-2.

HRADSKÁ, K. *Slovensko v 20. storočí, 4. zv. Slovenská republika 1939 – 1945.* Bratislava : Veda, SAV, 2015. 480 s. ISBN 978-80-224-1351-0.

LAŠŠÁK, J. *Ďubákovo : monografia obce*. Šoltýska : Občianske združenie JASENINA, 2016. 240 s. ISBN 978-80-972303-6-4.

MITÁČ, J. *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938 – 1945*. Bratislava : ÚPN, 2011. 291 s. ISBN 978-80-89335-45- 9.

MIČKO, P. *Hospodárska politika Slovenského štátu.* Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2010. 304 s. ISBN 978-83-7490-351-6.

MIČKO, P. *Hospodárska situácia Slovenska v rokoch 1918 - 1945.* Banská Bystrica : Belianum, 2013. 132 s. ISBN 978-80-557-0631-3.

RIDZOŇ, J. *Klenovec očami spomienok*. Rimavská Sobota : LI-NOX, s. r. o., 2011. 592 s.

SCHVARC, M. Kam sa podela múka? Kríza v zásobovaní múkou v lete a na jeseň 1941 z pohľadu nemeckých úradovní na Slovensku. In *Lesk a tiene hospodárskeho rozvoja Slovenska v rokoch 1939-1941.* Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku : Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2015, s. 336-535. ISBN 978-83-7490-865-8.

TILKOVSZKY, L. *Južné Slovensko v rokoch 1938-1945.* Bratislava : SAV, 1972. 224 s. ISBN 71-004-72.

ŽILÁK, J. *Sihla.* Kežmarok : ViViT, 2002. 56 s. ISBN 80-88903-37-8.

Propagandistické plagáty z obdobia Slovenskej republiky 1939 – 1945 (s. 54, s. 56).
Zdroj: archív autora

Agrarwirtschaft in der Zeit der Slowakischen Republik (1939 – 1945) am Beispiel von Bezirk Hnúšťa

Patrik Beňuš

ZUSAMMENFASSUNG

Die Lage der Landwirtschaft auf dem Gebiet der Slowakei war von Wiener Schiedsspruch und danach vom Kleinkrieg stark beeinflusst. Außer dem spürbaren Eingriff der geschobenen Demarkationslinie zu Ungarns Gunsten kam auch zu den beträchtlichen Problemen mit der Selbstgenügsamkeit des Landes in der Lebensmittelversorgung. Die Verhältnisse in der Landwirtschaft verschlechterten sich noch mehr nach der Unterzeichnung des *Vertrags über schützende Beziehung zwischen dem Deutschen Reich und dem Slowakischen Staat* vom 23. März 1939. Dieser Vertrag enthielt einen geheimen Anhang *Geheimprotokoll über wirtschaftliche und finanzielle Zusammenarbeit zwischen dem Deutschen Reich und dem Slowakischen Staat,* und damit klammerte sich die slowakische Wirtschaft an deutschen wirtschaftlichen Interessen fest. Die genannten Faktoren forderten akute staatliche Investitionen für Erneuerung des Sektors Landwirtschaft, vor allem aus Gründender wirtschaftlichen Selbstversorgung, der Befriedigung der heimischen Bedürfnisse und der Einhaltung der Verpflichtungen gegenüber Deutschland. Alle förderliche Formen und auch die Maßnahmen für mehr rentable Produktion im landwirtschaftlichen Sektor waren überwiegend für südliche Gebiete der ersten Slowakischen Republik festgesetzt. Die Südslowakei vertrat in der Pflanzenproduktion eine bedeutende Position. Die Gewichtigkeit des Agrargebiets der Südslowakei in Jahren 1939 – 1945 stimmte mit gleicher im Bezirk Hnúšťa überein. Dieser Bezirk litt fühlbare Verluste im Sektor Landwirtschaft nach dem Rücktritt der fruchtbarsten Gebiete. Aber dank der Unterstützungsaktionen für die Hebung der Landwirtschaft wurde die Situation in ersten Jahren der Existenz der ersten Slowakischen Republik stabilisiert. Die steigenden deutschen Forderungen an slowakische Wirtschaft und folgende Eingriffe vom Staat in die Wirtschaft berührten auch den Bezirk Hnúšťa. Denn der Bezirk befand sich auf dem strategischen südlichenAgrargebiet der Republik und zugleich auch in der Mittelslowakei, widerspiegelten sich oben dargestellte Umstände, die wirtschaftliche Entwicklung der slowakischen Wirtschaft betroffen hatten, ganz bestimmt auch in der Lage des Sektors Landwirtschaft im Bezirk Hnúšťa. Alle angeführten Umstände bestätigen, dass die Lage der Landwirtschaft im Bezirk Hnúšťa markantmit der Lage in der ganzen Slowakei identisch war.

[1] Protokoll wurde in Berlin von Joachim von Ribbentrop und Vojtech Tuka und Ferdinand Ďurčanský unterzeichnet. Es bezog sich auf territoriale Integrität des Landes / Garantie vor Ansprüche des Ungarns, Legitimität der Teilbesetzung der Westslowakei, Vereinigung der Auslands- und Militärpolitik mit Deutschland. Die Unterzeichnung dieses Vertrags bedeutete Begrenzung der Souveränität des Staats gleich am Anfang seiner Existenz.